

संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषद, United Nations Security Council

1945 मध्ये स्थापित, संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषद (UNSC) हे संयुक्त राष्ट्रांच्या पाच प्रमुख अंगांपैकी एक आहे, ज्यावर आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षा राखणे तसेच संयुक्त राष्ट्रांमध्ये नवीन सदस्य स्वीकारणे आणि UN चार्टरमध्ये कोणतेही बदल मंजूर करणे यासाठी जबाबदार आहे

त्याच्या अधिकारांमध्ये शांतता अभियानांची स्थापना, आंतरराष्ट्रीय निर्बंधांची स्थापना आणि सुरक्षा परिषदेच्या ठरावांद्वारे लष्करी कारवाईची अधिकृतता समाविष्ट आहे; सदस्य राष्ट्रांना बंधनकारक ठराव जारी करण्याचा अधिकार असलेली ही एकमेव संयुक्त राष्ट्र संस्था आहे. हा लेख MPSC परीक्षेच्या संदर्भात जागतिक घडामोडींमध्ये UNSC ची कार्ये आणि भूमिका स्पष्ट करेल.

संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषद (UNSC)

1945 मध्ये UN चार्टरद्वारे सुरक्षा परिषद स्थापन करण्यात आली. ती संयुक्त राष्ट्रांच्या सहा प्रमुख अंगांपैकी एक आहे. हा घटक **MPSC Exam** आणि इत्यादी परीक्षांसाठी उपयुक्त आहे.

युनायटेड नेशन्सचे इतर 5 अंग आहेत- जनरल असेंब्ली (UNGA), ट्रस्टीशिप कौन्सिल, आर्थिक आणि सामाजिक परिषद, आंतरराष्ट्रीय न्यायालय आणि सचिवालय.

आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षा राखण्यासाठी काम करणे ही त्याची प्राथमिक जबाबदारी आहे. परिषदेचे मुख्यालय न्यूयॉर्क येथे आहे .

सदस्य (Members)

कौन्सिलमध्ये 15 सदस्य आहेत: पाच स्थायी सदस्य आणि दहा अस्थायी सदस्य दोन वर्षांसाठी निवडले जातात .

- युनायटेड स्टेट्स, रशियन फेडरेशन, फ्रान्स, चीन आणि युनायटेड किंग्डम हे पाच स्थायी सदस्य आहेत.
- भारताने, आठव्यांदा , गेल्या वर्षी (2021) UNSC मध्ये अ-स्थायी सदस्य म्हणून प्रवेश केला आहे आणि दोन वर्षे म्हणजे 2021-22 पर्यंत परिषदेवर राहिल.
- प्रत्येक वर्षी, महासभा दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी पाच स्थायी सदस्यांची (एकूण दहापैकी) निवड करते. दहा कायम नसलेल्या जागा प्रादेशिक आधारावर वितरीत केल्या जातात.

सध्याचे अ-स्थायी सदस्य:

1. अल्बानिया (2023)
2. ब्राझिल (2023)
3. गॅबन (2023)
4. घाना (2023)
5. इंडिया (2022)
6. आयर्लंड (2022)
7. केनिया (2022)
8. मेक्सिको (2022)
9. नॉर्वे (2022)
10. संयुक्त अरब अमिराती (2023)

मतदानाचे अधिकार (Voting Powers)

सुरक्षा परिषदेच्या प्रत्येक सदस्याला एक मत असते.

- कायमस्वरूपी सदस्यांच्या समवर्ती मतांसह नऊ सदस्यांच्या होकारार्थी मताने सुरक्षा परिषदेचे निर्णय घेतले जातात.
- पाच स्थायी सदस्यांपैकी एकाचे "नाही" मत ठराव पास होण्यास अवरोधित करते.
- सुरक्षा परिषदेचा सदस्य नसलेला संयुक्त राष्ट्रांचा कोणताही सदस्य, सुरक्षा परिषदेसमोर आणलेल्या कोणत्याही प्रश्नाच्या चर्चेत, जेव्हा त्या सदस्याच्या हितसंबंधांवर विशेष परिणाम होत असल्याचे नंतरचे विचार करते तेव्हा मतदानाशिवाय भाग घेऊ शकतो.

संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेची भूमिका (Role of UNSC)

आंतरराष्ट्रीय सामूहिक सुरक्षेमध्ये UNSC ची भूमिका UN चार्टरद्वारे परिभाषित केली जाते, जी सुरक्षा परिषदेला आंतरराष्ट्रीय शांतता धोक्यात आणणाऱ्या कोणत्याही परिस्थितीची चौकशी करण्याचा अधिकार देते; विवादाच्या शांततापूर्ण निराकरणासाठी प्रक्रियेची शिफारस करा; इतर सदस्य राष्ट्रांना आर्थिक संबंध तसेच समुद्र, हवाई, टपाल आणि रेडिओ संप्रेषण पूर्णपणे किंवा अंशतः व्यत्यय आणण्याचे आवाहन करणे.

UNSC ची स्थापना काही प्रमुख वैशिष्ट्ये आणि शक्ती लक्षात घेऊन करण्यात आली. **संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेची कार्ये आणि अधिकार खाली दिले आहेत :**

1. UNSC चे सर्वात महत्वाचे कार्य म्हणजे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर शांतता आणि सुरक्षा राखणे. शांततेसाठी धोका किंवा आक्रमक कृतीचे अस्तित्व निश्चित करण्यात ते पुढाकार घेते.
2. शांतता राखण्याव्यतिरिक्त, सुरक्षा परिषद संयुक्त राष्ट्रांच्या शांतता अभियानांना तैनात करू शकते आणि राज्यांवर निर्बंध लादू शकते.
3. UNSC राजनैतिक संबंध तोडणे, आर्थिक निर्बंध आणि दंड, नाकेबंदी आणि आवश्यक असल्यास सामूहिक लष्करी कारवाई देखील लागू करू शकते.

भारताची UNSC चे अस्थायी सदस्य म्हणून निवड

जून 2020 मध्ये, UNGA मध्ये 193 पैकी 184 मते जिंकून, भारताची UNSC मध्ये अस्थायी सदस्य म्हणून निवड झाली. [MPSC Syllabus](#) साठी हा घटक अत्यंत महत्त्वपूर्ण आहे.

- हे सदस्यत्व 2021-22 साठी आहे.
- 2021-22 साठी आशिया-पॅसिफिक श्रेणीतून भारत हा एकमेव उमेदवार होता. UNSC मध्ये भारताचा हा आठवा कार्यकाळ आहे.
- यापूर्वी, भारत 1950-1951, 1967-1968, 1972-1973, 1977-1978, 1984-1985, 1991-1992 आणि 2011-12 मध्ये सदस्य होता.

भारत UNSC चे अस्थायी सदस्य असण्याबाबत काही महत्वाचे मुद्दे -

- या कायमस्वरूपी सदस्यत्वाद्वारे भारत आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षा आणि बहुपक्षीयतेसाठी जबाबदार आणि सर्वसमावेशक उपायांना चालना देण्यासाठी वचनबद्ध आहे.

भारताचा 5S दृष्टिकोन -

1. Samman – Respect
2. Samvad – Dialogue
3. Sahyog – Cooperation
4. Shanti – Peace
5. Samriddhi – Prosperity

संबद्ध संधी (Associated Opportunities of UNSC)

एक नवीन प्रतिमान आकार देण्यासाठी भारताने महिला आणि तरुणांच्या मोठ्या सहभागाचे आवाहन केले आहे.

- भारत विकासाला चालना देण्यासाठी नाविन्यपूर्ण आणि सर्वसमावेशक उपाय आणण्यासाठी भागीदारांसोबत रचनात्मकपणे काम करेल
- वेगाने बदलणारे जागतिक सुरक्षा परिदृश्य, पारंपारिक सुरक्षा आव्हानांचा सातत्य आणि नवीन आणि गुंतागुंतीच्या आव्हानांचा उदय या सर्व गोष्टी शाश्वत शांतता सुनिश्चित करण्यासाठी सहकार्यासाठी सुसंगत, व्यावहारिक, चपळ आणि प्रभावी व्यासपीठाची मागणी करतात.
- भारत आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाला प्रभावीपणे प्रत्युत्तर देईल आणि या धोक्याचा त्याच्या सर्व स्वरूपात आणि प्रकटीकरणात मुकाबला करेल. भारत परिषदेद्वारे ठोस आणि परिणामाभिमुख कृतीचा पाठपुरावा करेल:
- दहशतवाद्यांकडून आयसीटीच्या दुरुपयोगाकडे लक्ष देणे;
- प्रायोजक आणि आंतरराष्ट्रीय संघटित गुन्हेगारी संस्थांशी त्यांचे संबंध व्यत्यय आणणे;

दहशतवादी वित्तपुरवठा रोखणे

- इतर बहुपक्षीय मंचांसह अधिक समन्वयासाठी मानक आणि ऑपरेटिव्ह फ्रेमवर्क मजबूत करणे

बहुपक्षीय व्यवस्थेत सुधारणा -

- सुधारित बहुपक्षीयता: COVID19 नंतरच्या युगासाठी आवश्यक आहे.
- बहुपक्षीय संस्थांमध्ये अधिक सहकार्य वाढवणे.
- निकाल देण्यासाठी किंवा नवीन आव्हाने पेलण्यासाठी विद्यमान बहुपक्षीय संस्थांच्या अपुरेपणाबद्दल व्यापक चिंता.
- सुरक्षा परिषदेतील सुधारणा ही पहिली आणि महत्त्वाची पायरी आहे. अधिक प्रभावी होण्यासाठी ते समकालीन वास्तव प्रतिबिंबित केले पाहिजे.

भारत आणि UNSC

भारत यूएनएससीच्या स्थायी सदस्यांच्या यादीत स्थान मिळवण्याचा प्रयत्न करत आहे परंतु त्याला यश आले नाही. भारत हा प्रचंड लोकसंख्या, वाढती अर्थव्यवस्था आणि अणुऊर्जा असलेला देश असूनही तो UNSC चा स्थायी सदस्य नाही.

भारत हा G4 देशांपैकी एक आहे (भारत, जर्मनी, जपान, ब्राझील), ज्यामुळे त्याला UNSC च्या स्थायी सदस्यांपैकी एक बनण्यास धार मिळते. UNSC च्या स्थायी सदस्यांपैकी एक म्हणून भारताने आपले स्थान सुनिश्चित करण्यासाठी केलेल्या दाव्यांची यादी खाली दिली आहे:

- भारत ही जगातील सर्वात वेगाने वाढणारी अर्थव्यवस्था आहे.
- भारताने नुकताच अण्वस्त्रधारी राज्याचा दर्जा प्राप्त केला आहे.
- भारत लोकसंख्येच्या बाबतीत दुसऱ्या क्रमांकाचा आणि जगातील सर्वात मोठी उदारमतवादी लोकशाही आहे.
- क्रयशक्तीच्या समानतेमध्ये देश उच्च स्थानावर आहे आणि संयुक्त राष्ट्रांच्या शांतता मोहिमांमध्ये मोठा योगदानकर्ता आहे.

भारताला स्थायी सदस्य होण्यासाठी, संयुक्त राष्ट्रांच्या इतर सदस्यांकडून किमान आवश्यक मते मिळवण्याव्यतिरिक्त, आवश्यक मते मिळविण्यासाठी भारताने सर्व संयुक्त राष्ट्रांच्या देशांसोबत सुधारणा करणे आवश्यक आहे.

UNSC मध्ये कायमस्वरूपी जागा मिळण्यात अडथळे

जरी ही एक साधी प्रक्रिया वाटत असली तरी सुरक्षा परिषदेच्या काही स्थायी सदस्यांच्या आक्षेपांमुळे ती अवघड बनली आहे. विशेषतः चीन परिषदेत कायमस्वरूपी जागा मिळवण्याच्या भारताच्या प्रयत्नात अडथळे आणत आहे. चीनचा असा विश्वास आहे की भारताला UNSC मध्ये कायमस्वरूपी जागा दिल्याने उपखंडाच्या भू-राजकारणात भारतीय हितसंबंधांना अधिक महत्त्व मिळेल, ही भावना त्याचा मित्र राष्ट्र पाकिस्तानने व्यक्त केली आहे.

- या व्यतिरिक्त भारताकडे अणुशक्तीचा प्रसार करणारा देश म्हणूनही पाहिले जाते. विश्लेषकांचा असा विश्वास आहे की हा एकमेव घटक आहे जो भारताच्या UNSC स्वप्नांसाठी अडथळा ठरत आहे.
- त्याच्या आण्विक क्षमता मर्यादित करण्यासाठी कोणतीही पावले न मागता त्याला कायमस्वरूपी जागा देणे म्हणजे निरर्थक व्यायाम आहे. 2019 च्या उत्तरार्धात, भारताच्या कायमस्वरूपी UNSC सदस्यत्वासाठी इतर राष्ट्रांमध्ये सामील होण्यासाठी फ्रान्स हा सर्वात नवीन देश बनला आहे, परंतु कायमस्वरूपी 5 सदस्यांनी भारताला सामील होण्यासाठी आपली आण्विक क्षमता सोडावी लागणार असल्याबद्दल जिद्द बाळगल्यामुळे, भारत UNSC चा कायम सदस्य आहे असे दिसते.

byjusexamprep.com